

spændingerne mellem "civilsamfund" og "stat." Civilsamfundet dækker i bogen både over BCRC, men også et politisk parti, Congress (som senere blev synonymt med den indiske stat), andre nødhjælpsorganisationer og filantropiske organisationer. Marcussens analyse viser at civilsamfundets vigtighed for den indiske stat og nation udvikledes bl.a. på grund af dets rolle som nødhjælpssgiver. Samtidig var jordskælvet en anledning for den koloniale stat at udvide og centralisere sig (s. 16). Forfatteren reflekterer derudover flere steder over de flydende grænser mellem "privat" og "offentlig" nødhjælp (f.eks. i kapitel 4). Et af bogens mere usagte, men efter min mening vigtige bidrag, er dermed at historisere den komplekse sammenblanding som stat og civilsamfund udgør i Indien i dag, og at vise hvordan grænserne mellem de to sektorer ændrer sig over tid.

Alt i alt er Marcussens bog et velkomment bidrag, først og fremmest til sydasiatisk kolonihistorie og historiske katastrofestudier, men bogen vil også være interessant for forskere med interesse i relaterede emner som for eksempel kolonihistorie mere generelt eller forholdet mellem stat og civilsamfund i Indien.

Lunds universitet

THERESE BOJE MORTENSEN

Henrik Berggren, *Landet utanför: Sverige och kriget 1939–1940* (Stockholm: Norstedts 2018). 484 s.¹

Henrik Berggren, *Landet utanför: Sverige och kriget 1940–1942* (Stockholm: Norstedts 2022). 486 s.

Henrik Berggren, *Landet utanför: Sverige och kriget 1943–1945* (Stockholm: Norstedts 2023). 455 s.

Sedan flera decennier har det publicerats mycket om andra världskriget. Den norske historikern Ola Svein Stugu presenterar fem motiv för att ta del av och producera historiskt inriktade texter om kriget, varav flera är applicerbara i detta fall (*Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne*, 2021). Medan Stugu skriver om hur kriget har uppfattats och framställts under norsk efterkrigstid, gör Berggren något annat och ger i stället en spännande berättelse, tillsammans med detaljerade beskrivningar av krigsårens skeenden.

Berggren har skrivit en lång text uppdelad i tre delar om andra världskriget och svenska förhållanden under samma period. De inbundna versioner-

1. Vol. 1 av *Landet utanför* recenserades i *Historisk tidskrift* 140:1 (2020) s. 170–171 (reds anm.).

na består av sammanlagt 1 252 textsidor, exklusive förord och delar om källor och litteratur. Det finns inga löpande referenser till källor och litteratur, men en presentation av relevanta sådana för varje kapitel. I huvudsak ges en kronologisk och berättande framställning. Här finns inga problemställningar, källvärderingar, eller utvecklade metod- och teoridiskussioner. Vid läsningen har jag påmint om en äldre och betydligt kortare framställning om krigets start med likartad uppläggning (Gene Smith, *Den svarta sommaren: Uptakten till andra världskriget*, 1989).

Frågan är för vem böckerna är skrivna. För den fackhistoriker som är insatt i kriget eller svensk 1900-tals historia ges inget nytt och framställningen är vidare allt för lång för att kunna användas i undervisningssammanhang. Personligen upplevde jag snart en på sitt sätt enformig framställning och blev alltmer ointresserad av vad Astrid Lindgren (även med tillgång till censurerade brev), och Karin Bergman och en del andra tyckte om saker och ting, medan annan personhistoria var av större värde. Jag hade gärna tagit del av en kortare, mer koncentrerad och tematiskt inriktad framställning.

Böckerna är dock inte skrivna för akademien utan för icke-historiker och miljöer utanför universitetet. Frågan är om den oinsatte har tålamod med 1 252 sidor text? Det verkar vara så. Jag uppfattar situationen som att trilogin har sålts bra i inbundet skick, som pocket och även som ljudbok.

Det finns ingen egentlig presentation av den teoretiska grunden. Några utgångspunkter har dock presenterats i en tidigare text. Berggren menade 2016 att det är viktigt att "gestalta 'historiska rum' baserade på en närläsning av tiden i alla dess former, från vardagsliv till storpolitik", att se det förflutnas människor som "unika subjekt" och genom primärkällor försöka nå fram till "huvudpersonernas tankevärld och psykologiska egenheter", samt att ha en tydlig kronologi (Henrik Berggren, "Den förlorade tiden: Sverige under andra världskriget", i Victoria Fareld & Hans Ruin (red.), *Historiens hemvist: 1 Den historiska tidens former* (2016) s. 401–402). I allmänhet kan väl sägas att Berggren har genomfört vad han utlovade. Det som erbjuds är en omfattande text med en bred och informativ berättelse om Sverige under andra världskriget. Det finns ett stort antal rubriklösa korta avsnitt om andra världskrigets förspel, start, förlopp och avslutning, om regeringens arbete och beslut, om det diplomatiska spelet, om relationerna till grannländerna Finland och Norge och stormakten Tyskland, om vad som stod i *Göteborgs handels- och sjöfartstidning* och andra tidningar, om väder och årstider och krigsårens skördar, om det kulturella livet i form av tillgängliga pjäser och biofilm och nyutkommen skön- och facklitteratur, om vardagsliv, ransoneringar och mycket annat. Ett antal individer följs såsom politiker eller opinionsbildare eller befattningshavare inom det militära, eller "vanliga" människor.

Författaren refererar gärna tidningsmaterial. I det kan bland annat uttryck för svensk antinazism följas vilket är ett i sig intressant och viktigt område. Självfallet tas bland annat Ture Nerman och *Trots allt!* upp, men värdefull pressforskning som tar upp svensk antinazism i relation till arbetsmarknadens parter finns tillgänglig och kunde ha använts (t. ex Martin Estvall, *Sjöfart på stormigt hav: Sjömannen och Svensk sjöfarts tidning inför den nazistiska utmaningen 1932–1945*, 2009).

Mängder av personer tas upp i kortare eller längre form. De korta biografierna om "den svenska regeringen samt landets elit av diplomater, höga militärer, journalister och intellektuella" är utmärkta (Berggren, vol. 1 s. 9). Här presenteras således centrala figurer såsom till exempel Torgny Segerstedt, Rickard Sandler, K. G. Westman, Christian Günther och många andra. Med tanke på Per Albin Hanssons centrala betydelse saknar jag en mer fullödig diskussion av hans person och grund för hans beslutsfattande.

Det är många namn som tas upp och ibland blir det alltför rapsodiskt. I första volymen skymtar en namnlös "ung smålänning" förbi en gång och Astrid Björe nämns en gång, i båda fall utan närmare presentation (Berggren, vol. 1 s. 320–321).

Även i en narrativ framställning bör det finnas utrymme för en mer explicit fråga-svar-modell då detta gör texten tydligare. Det finns ett antal exempel där författaren lämnar narrationen och presenterar den historievetenskapliga komplikationen med en mångfacetterad verklighet som inte kan relateras enligt monokausala modeller. Ett exempel är då fyra "bevekelegrunder" presenteras för det svenska flyktingmotståndet före krigets start (Berggren, vol. 1 s. 52). Ett annat är då författaren listar fyra olika anledningar till att Sverige inte var mera aktivt då Tyskland attackerade Norge 1940 (Berggren, vol. 1 s. 325–326). Författaren noterar men förklarar tyvärr inte den snabba förändringen av flyktingpolitiken i månadsskiftet november–december 1942: från att ha en restriktiv inställning till att aktivt hjälpa judar att komma till Sverige (Berggren, vol. 2 s. 427–431). Gällde plötsligt inte de "bevekelegrunder" som tagits upp tidigare? Angående upproret i Warszawas getto under april–maj 1943 presenteras sex delförklaringar till varför det inte togs upp i svenska tidningar (Berggren, vol. 3 s. 79–80). En komparation görs mellan tyska transiteringskrav 17 juni 1940 och midsommarkrisen 1941 och påpekanden om vad som var annorlunda och vad som var sämre liksom de skiftande förutsättningarna (Berggren, vol. 2 s. 161–163): komparationen tydliggör krisen på ett fint sätt liksom beskriver den nya situationen. Flera "samverkande faktorer" listas som förklaringar till varför danska judar kunde fly månadsskiftet september–oktober 1943 (Berggren, vol. 3 s. 159). Dessa problematiseringar är utmärkta och flera sådana hade ökat trilogins värde.

Det finns exempel där författaren presenterar en problematisering. I tredje volymen påpekas initialt att Sverige sedan länge hade visat undfallenhet mot Tyskland och den ställda frågan är varför det inte kom någon "omsvängning" när det blev uppenbart att Tyskland skulle förlora kriget (Berggren, vol. 3 s. 9). Det är en central fråga som dock inte besvaras: går den alls att besvara i en narrativ framställning utan en teoretisk grund? Berggren hade till exempel kunnat problematisera frågan utifrån sitt i förbifarten lanseerade begrepp "*path dependency*", alltså "en oförmåga att avvika från den väg man valt tidigare" (Berggren, vol. 3 s. 60). Diskussionen uteblir och därtill finns bland annat komplikationen varför en sådan "oförmåga" fanns i det kollektiv som samlingsregeringen utgjorde.

Författaren presenterar ibland mer tydligt en inställning i frågor utan att det blir en tydlig slutsats. Ett exempel är den svenska inställningen inför vad som skulle bli finska vinterkriget: statsministern ville inte tydliggöra sin politik, vilket var del av en "listig strategi", men detta ledde enligt författaren till ett "demokratiskt underskott" (Berggren, vol. 1 s. 130): vilken funktion har demokrati i brinnande krig, vilken roll hade den i svensk historia och på vilket sätt inskränktes den i denna situation givet andra centrala värden?

I många krigsöversikter och för den oinsatte förefaller kriget vara enbart en enda lång händelse. I praktiken förändrades förhållanden kontinuerligt. En värdefull del av Berggrens trilogi är att de över tid förändrade "geopolitiska/realpolitiska" positionerna beskrivs och vilken betydelse detta hade för svenskt vidkommande. Ett exempel är i samband med vinterkrigets inledning med en besvärlig situation för de små länder i Europa som låg i "skärningspunkten" mellan Hitler och Stalin (Berggren, vol. 1 s. 180–181), ett annat är efter den tyska attacken på Norge och Danmark 9 april 1940 då Sverige var inringat och statsledningen än mer kände av hot från Tyskland och Sovjetunionen (Berggren, vol. 1 s. 326). Ytterligare ett exempel är då, under en dryg vecka i november 1942, "maktbalansen i världen [förändrades] till de allierades fördel" genom att Montgomery vann vid el-Alamein, Operation Torch, invasionen av Nordafrika, startade, och Operation Uranus, en avgörande inneslutning av tyska trupper kring Stalingrad, höll på att implementeras (Berggren, vol. 2 s. 406–408).

Ett väl fungerande grepp är att referera delar av Eyvind Johnsons Krilontrilogi och vid lämpliga tillfällen presentera dess allegoriska inslag rörande ideologier och svensk neutralitet.

Jag har presenterat trilogins allmänna innehåll liksom en del begränsningar som jag kan se. Avslutningsvis vill jag gratulera den läsande (och ljudbokslyssnande) medelklassen till en lång, stundtals långdragen, men på sitt sätt fantastisk kombination av politisk och militär historia, social- och

kulturhistoria, samt presentationer av politiker, befattningshavare, journalister och författare samt "vanliga människor" som levde sina liv under andra världskriget, varav ett fåtal påverkade svenska förhållanden.

Linnéuniversitetet

MAGNUS P. S. PERSSON

Li Bennich-Björkman, *Bakom och bortom järnridån: De sovjetiska åren och frigörelsen i Baltikum och Ukraina* (Stockholm: Appell förlag 2023). 446 s.

When one speaks about the Baltic countries, one often assumes certain similarities that allow one to think about the region as a whole; as if all three countries – Estonia, Latvia, and Lithuania – that shared their history under the Soviet Union undergo the same developments today. At first glance, it does seem that the Baltic countries are very similar. But when we look closer, we see these countries demonstrate significant differences. Estonia is usually described as a "star student" among other Baltic countries. The country leads the European and even global rankings in different categories that show the country's impressive results, especially in economic development and democratization. For instance, as of the time of writing (2023), the Index of Economic Freedom ranks Estonia as the sixth most liberal economy in the world (Sweden is ranked the 10th). To compare, Latvia is ranked 17th and Lithuania – 20th (www.heritage.org/index/ranking). How was it possible that the country that was a part of the Soviet Union with a planned economy and suppressed political and intellectual life, just like all other republics in the Soviet Union, could reform its economy, politics, and the state itself so quickly and so effectively? This is the main question of the book *Bakom och bortom järnridån: De sovjetiska åren och frigörelsen i Baltikum och Ukraina* written by political scientist Li Bennich-Björkman. To answer this overreaching question, Bennich-Björkman takes a comparative approach and includes in her analysis three more countries: Latvia, Lithuania, and Ukraine.

While the choice of two other Baltic countries for comparison is more obvious, including the third case – Ukraine – can seem surprising. Why should one include Ukraine – the country that is not a member of the EU or NATO, the country that arguably took a totally different path and has little in common with the success stories of the Baltic states? In fact, though, as the book convincingly demonstrates, there could not be a better choice for comparison than Ukraine when it comes to understanding the developments in the Baltic countries. Suffice to mention that Western Ukraine became a part of the Soviet Union almost at the same time when the Soviet Union occupied